

hfz. mr. Damir Jahić
JU Behram-begova medresa u Tuzli
damir.jahic@bbm.edu.ba

POPULARIZACIJA HIFZA (UČENJA KUR'ANA NAPAMET) U BOSNI I HERCEGOVINI U POSLJEDNJIH 20 GODINA

DOI: 10.58584/2490-3752.2025.11.11.45
UDC/UDK: 28-23:159.953(497.6)"2005/2025"

SAŽETAK

Rad istražuje i tretira pitanja popularizacije hifza u posljednjih dvadeset godina. Rad analizira ključne elemente na polju popularizacije hifza: pitanje hifza-učenja Kur'ana napamet, institucije hifza u BiH, hifza u BiH kroz vrijeme, popularizacije hifza i izučavanje hifza kroz škole Kur'ana u BiH, kao i odnosa Islamske zajednice, odnosno njenih programa na polju popularizacije hifza u BiH u posljednjih dvadeset godina.

Kroz teorijsku analizu i empirijske podatke autori naglašavaju važnost institucija Islamske zajednice u BiH koje doprinose razvoju svijesti o hifzu, kao i njegovoj popularizaciji te da, u posljednje vrijeme, Islamska zajednica ulaže velike napore na polju hifza, njegove popularizacije, realizirajući mnogobrojne aktivnosti, gdje značajnu ulogu imaju škole Kur'ana u BiH.

Ključne riječi: hifz-učenje Kur'ana napamet, popularizacija hifza, Islamska zajednica u BiH, škola Kur'ana

Hifz - učenje Kur'ana napamet

Od samog početka objavljivanja Kur'ana građen je poseban odnos prema Riječi Božijoj, a koji su gradili poslanik Muhammed, a.s., i njegovi istinski drugovi te prenijeli, preko istinskih čuvara Kur'ana, do današnjih dana. Kao što ističe profesor Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu hafiz Abdulaziz Drkić da „vjerovatno ne postoji knjiga kojoj se stoljećima pristupalo, i danas pristupa, s toliko pažnje i poštovanja, preciznosti i odgovornosti, kao što je slučaj s Kur'anom Časnim. Takav odnos posebno dolazi do izražaja kada je riječ o čitanju kur'anskog teksta. On se i danas čita tačno onako kako ga je melek Džibril saopćavao poslaniku Muhammedu, a.s. Na isti način blagoslovljeni Poslanik prenio ga je svojim drugovima, a oni generaciji poslije njih.“¹ Veliku ulogu u očuvanju navedenih vrijednosti imali su hafizi Kur'ana kroz povijest ljudske civilizacije.

Pod terminom *hifz* misli se na proces memoriranja kur'anskog teksta u cijelosti ili nekog njegovog dijela. *Hifz* jezički znači "čuvanje, zaštita, pamćenje, memoriranje, zadržavanje, obustavljanje, konzerviranje, oprez, pridržavanje, očuvanje, održanje"². Uzvišeni Allah kaže u Časnom Kur'anu: **A Mi smo Kur'an učinili dostupnim za učenje napamet i pouku, pa ima li ikoga ko bi pouku primio?!**³ Mudrost olakšanog pamćenja Kur'ana leži u činjenici da će kur'anski tekst ostati originalan i neizmijenjen do Sudnjeg dana, što nije bio slučaj s ranijim objavama. Allah, dž. š., garantuje da će bdjeti nad Kur'anom i čuvati ga od bilo kakvih promjena pa u suri *El-Hidžr* kaže: **Mi, uistinu, Kur'an objavljujemo i zaista ćemo Mi nad njim bdjeti!**⁴

Uzvišeni Allah čuva Kur'an preko odabranih ljudi - *hafiza Kur'ana*. Riječ *hafiz* dolazi od arapskog glagola حَفِظَ-يَحْفِظُ (*hafa-ja-hfezu*), što znači "(sa)čuvati, paziti, bdjeti nad, motriti na, brinuti se o, zaštititi"⁵. Osoba koja u cijelosti nauči Kur'an napamet zove

- 1 Vidi: Abdulaziz Drkić, Tedžvid: Predajni putevi Hafsovog rivajeta, FIN, Sarajevo, 2017, str. 13.
- 2 Vidi: Teufik Muftić, Arapsko-bosanski rječnik, El-Kalem, Sarajevo, 2004, str. 311.
- 3 Vidi: Kur'an, El-Kamer, 40.
- 4 Vidi: Kur'an, El-Hidžr, 9.
- 5 Vidi: Teufik Muftić, Arapsko-bosanski rječnik, str. 311.

se *hafizul-Kur'anil-Kerim* (čuvar Časnog Kur'ana), a *hafiz* jezički znači "onaj koji čuva, pamti, čuvar"⁶. O memoriranju (hifzu) Kur'ana, njegovoj ulozi u čuvanju kur'anskog teksta, kao i njegovoj metodologiji pisali su brojni autori, a jedan od njih je i profesor Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu kurra hafiz Dževad Šošić. Na tragu navedenog, on ističe da je „Kur'an objavljan u formi usmenog govora, naročito citiranja (učenja), koje je Poslanik Muhammed, a.s., primao od meleka Džibrila i na isti način poučavao svoje ashabe. Takav vid objavljivanja dao je usmenoj tradiciji, odnosno memoriranju (hifzu) ključnu ulogu u čuvanju, širenju i proučavanju kur'anskog teksta, pogotovo ako se ima u vidu da je veliki broj mekkanskih stanovnika u to vrijeme bio nepismen i da su najvažnija kulturna dostignuća baštinjena snagom ljudskog pamćenja.“⁷

Na osnovu navedenoga uvidamo kolika je Allahova, dž. š, milost prema sićušnom čovjeku kad mu je dozvolio i počastio ga time da u svom srcu nosi svjetlo Njegovog govora. Da Allah, dž. š, nije ojačao srca vjernika, oni ga ne bi mogli učiti niti razumjeti njegova značenja, niti bi se mogli na ispravan način odnositi prema njemu.⁸ Allah, dž. š, rekao je: **Da ovaj Kur'an kakvom brdu objavimo, ti bi vidio kako je strahopoštovanja puno i kako bi se od straha pred Allahom raspalo.**⁹ Zar se snaga ljudskih srca može usporediti sa stamenošću visokih brda? Ali, Allah, dž. š, iz Svoje milosti i dobrote ojačao je srca vjernika i pomogao im da u njima ponesu svjetlo Kur'ana.¹⁰ Muhammed, a. s, bio je i prvi hafiz Kur'ana, a Džibril je bio njegov *muhaffiz* (mentor). Mesruk prenosi od Aiše, r.a, a ona od Fatime, r.a, da je rekla: *Vjerovjesnik, sallallahu alejhi ve sellem, tajno mi je rekao: 'Džibril me preslušavao Kur'an svake godine, a ove me godine preslušao dva puta. Po tome vidim da mi se*

6 Vidi: Ibid.

7 Vidi: Dževad Šošić, Kiraeti u tefsiru "El-Gamili Ahkami l-Quran" imama Kurtubija, El-Kalem, Sarajevo, 2014, str. 91.

8 Vidi: Ismail Čehić, Hifz i motivacija za učenje, u: http://cukmostar.org/Home/Text/2104#_ftn3 (Pogledano: 21.11.2024).

9 Vidi: Kur'an, El-Hašr, 21.

10 Vidi: Ebu-Abdullah Muhammed b. Ahmed El-Ensari El-Kurtubi, TEFSIR - Sveobuhvatni tumač kur'anskih poruka; preveli: hfz. Zijad Dervić i Fahrudin Smailović, Bookline, Sarajevo, 2013, tom I, str. 38.

približio kraj." Tako će hafiz Ismail ustvrditi da „lanac hifza počinje od Uzvišenog Stvoritelja svih svjetova, Allaha, dž. š, Koji je svom govoru preko meleka Džibrila, a. s, podučavao Muhammeda, a.s, a on ostale ljude koji su svoje znanje prenosili na druge i tako do danas. Navedena silsila učenja hifza dovoljan je pokazatelj kolika je veličina učenja Kur'ana napamet. Institucija hifza, dakle, datira od Poslanikovog, a.s, vremena, a najistaknutiji ashabi koji su bili poznati po dobrom pamćenju Kur'ana, njegovom razumijevanju i poznavanju različitih načina njegovog učenja bili su Abdullah b. Mes'ud, Salim b. Ma'kal, Mu'az b. Džebel i Ubejj b. Ka'b. Salim je poginuo u poznatoj bici na Jemami, kad je poginulo 70 hafiza Kur'ana, što je bio jedan od glavnih faktora za projekt kodifikacije mushafa.“¹² Poslanik, a. s, rekao je: *Nije dopuštena zavidnost izuzev u dva slučaja: čovjeku kome je Allah podario Kur'an, pa on provodi noći učeći ga (i postupajući po njemu) i čovjeku kome je Allah podario veliki imetak, pa ga on danonoćno udjeljuje.*¹³

Na osnovu prethodnog teksta možemo zaključiti da se Kur'an kroz povijest ljudskog postojanja, od objavljivanja do danas, njegovao i čuvao na dva načina, i to: pismeno (pisanjem) i usmeno, odnosno memoriranjem (hifz). Mushafi Kur'ana omogućili su dostupnost i vizualizaciju cijelog kur'anskog teksta, njegovih riječi, harfova, vokala, s jedne strane, a memoriranje (hifz) je bilo garancija čuvanja njegove glasovne forme sa svim njezinim finesama, varijantama i specifičnostima, s druge strane.¹⁴

Institucija hifza u Bosni i Hercegovini

Uzvišeni Allah je u Svojoj Časnoj Knjizi kazao: **Mi, uistinu, Kur'an objavljujemo, i zaista ćemo Mi nad njim bdjeti!** Ovim ajetom, Allah, dž.š., nam je naznačio da će On čuvati Kur'an i biti

11 Vidi: Muhammed b. Ismail El-Buhari, Sahihul-Buhari, str. 966.

12 Vidi: Ismail Čehić, Hifz i motivacija za učenje, u: http://cukmostar.org/Home/Text/2104#_ftn3 (Pogledano: 21.11.2024.).

13 Vidi: Muhammed b. Ismail El-Buhari, Sahihul-Buhari, str. 966.

14 Vidi: Dževad Šošić, Tedžvid, komentar džezzerije, El-Kalem/FIN, Sarajevo, 2019, str. 11.

Taj koji će sačuvati njegovu originalnost do Sudnjeg dana. Jedan od načina na koji će to uraditi jeste i hifz, tj. mogućnost memorisanja kur'anskog teksta i na taj način njegovo prenošenje s generacije na generaciju.

Riječ „hifz” je arapska riječ i u jeziku znači: čuvanje, zaštita, pamćenje, obustavljanje, konzerviranje.¹⁵ Terminološki *hifz* označava učenje Kur'ana napamet. *Hafiz* je particip aktivni od navedene riječi i označava osobu koja uči Kur'an napamet. Na našim prostorima *hafiz* podrazumijeva osobu koja zna cijeli Kur'an napamet.

U islamskom svijetu, pored Mekke i Medine, javljaju se centri poznati po školama hifza. Tako je Damask dugo bio centar hifza i u 13. stoljeću kada je nauka hifza, kiraeta i tedžvida bila u stagnaciji. Dr. Muhammed Muti Hafiz u svom djelu *El-Kiraat ve kibarul kurra fi Dimišk*, spominje 23 takva instituta u samom Damasku.¹⁶

Islamski učenjaci su, da bi olakšali ovaj izuzetno težak posao, razradili i samu metodologiju učenja, dali nekoliko značajnih savjeta, kao i odredili i ustanovili uvjete koje budući hafiz treba ispunjavati kako bi mu bilo olakšano učenje hifza. Dakako, nisu samo Arapi oni koji uče hifz. U svim krajevima islamskog svijeta hafizi su učili Kur'an i, shodno toj geografskoj različitosti, razvila se i različita metodologija učenja Kur'ana. I ljudi različitih zanimanja, različitih dobnih struktura završavali su hifz i dobijali časnu titulu hafiza.¹⁷

Učenje Kur'ana napamet na prostorima koje nastanjuju (ili su nastanjivali) bosanskohercegovački muslimani bilo je zastupljeno još od dolaska islama. Kur'an se, dakle, na prostorima Bosne i Hercegovine uči napamet već više od pet stotina godina. Štaviše, može se konstatovati da je tradicija učenja Kur'ana napamet kod Bošnjaka bila izrazito zastupljena, s obzirom da su oni malobrojan narod i da im arapski jezik, na kojem je objavljen Kur'an, nije maternji.¹⁸

15 Vidi: Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, str. 706.

16 Vidi: Merim Đulović, *O hifzu-učenju Kur'ana napamet*, preuzeto sa www.imam.ba (Pogledano: 12. 3. 2025.)

17 Vidi: *Ibid.*

18 Vidi: *Ibid.*

Hifz u Bosni i Hercegovini kroz vrijeme

U prilog toj konstataciji ide i studija koju je uradio istaknuti bosanski alim rahmetli Mehmed-ef. Handžić u osvrtu o učenju Kur'ana napamet, napisanom početkom četvrte decenije dvadesetog vijeka. U toj studiji on ističe da je od 1878. godine pa do tada, sâmo Sarajevo imalo preko 160 hafiza Kur'ana. Potom on navodi njihova imena i kraće biografije.¹⁹

Na našim prostorima nije nikada djelovala posebna naučna institucija, institut koji bi se bavio učenjem hifza. Hifz se na našim prostorima učio u kružocima, halkama, tekijama, a najveći doprinos očuvanju tradicije hifza na ovim prostorima svakako je dala Gazi Husrev-begova medresa. Veliki broj hafiza je upravo kroz sekciju hifza prošao u ovoj školi.²⁰ Veliku prazninu na polju pomenutog fenomena ostavila je tadašnja vlast. Naime, u nama dostupnoj literaturi, pomenuta vlast je indirektno zabranjivala širenje Božije Riječi, a samim time i rad na polju usvajanja Kur'ana napamet. Kako ističe poštovani profesor Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu Džemaludin Latić, ne samo da su zabranjivali hifz nego su “(po)zatvarali sve medrese i tekije, zabranili rad mekteba i šerijatska vjenčanja, donijeli zakon o zabrani islamske nošnje za žene, pohapsili i poubijali cvijet bošnjačke i albanske muslimanske inteligencije, porušili između 30 i 50 džamija samo u Bosni, jednom riječju: započeli prisilnu ateizaciju društva i države.”²¹

U doba komunističke vladavine, na ovim prostorima, rapidno se smanjio broj hafiza. Međutim, demokratskim promjenama u našoj zemlji i otvaranjem većeg broja medresa i formiranjem sekcija hifza u znatnoj mjeri je povećan broj hafiza.²²

19 Ibid

20 Ibid

21 Vidi: Džemaludin Latić, „Širk titoizma u bošnjačkom narodu”, u: <https://www.preporod.com/index.php/sve-vijesti/drustvo/teme/item/2845-sirk-titoizma-u-bosnjackom-narodu> (Pogledano: 18. 8. 2022)

22 Vidi: Merim Đulović, O hifzu-učenju Kur'ana napamet, preuzeto sa www.imam.ba (Pogledano: 12. 3. 2025)

Kako su bila teška i turbulentna vremena, i hifz je prolazio razne faze, gdje je doživljavao uspone i padove, ali je uvijek nalazio mjesto u srcima i životima muslimana, učio se napamet i izučavao te praktično, kroz djela i živote, primjenjivao.²³ Prvi pisani trag o značaju hifza i hafizima nalazi se u *Ljetopisu* Mula Mustafe Bašeskije, koji je iskoristio rahmetli hafiz dr. Fadil-ef. Fazlić te ih je naveo u svome djelu *Hafizi u Bosni i Hercegovini u posljednjih 150 godina*, a bilo ih je 23.²⁴ U posljednje vrijeme veliki doprinos proučavanju hifza na ovim prostorima svojim radom dao je upravo rahmetli hfz. dr. Fadil Fazlić koji je sabrao biografije hafiza posljednjih 150 godina i to je najopsežnije djelo na tu tematiku na ovim našim prostorima.

Pored navedenog, prva ozbiljnija studija o hafizima i njihov popis urađeni su tek 1943. godine, kada je rahmetli Mehmed Handžić u časopisu *El-Hidaje* objavio članak o hifzu, kao i istraživački rad o sarajevskim hafizima koji su živjeli i radili u Sarajevu od 1878. godine do godine objavljivanja navedenog članka, tj. do 1943. godine.²⁵

Također, veliku ulogu u očuvanju i bilježenju hafiza, kao i studioznom djelovanju, imali su i hadži hafiz Smail-ef. Fazlić, rahmetli hafiz Mahmud-ef. Traljić te niz drugih koje Handžić navodi u svom djelu koji su poznavali više kiraeta te su obnašali visoke funkcije u Zajednici, poput reisul-uleme h. hafiza Mehmeda Tefvik-ef. Azapagića te hafiza Sulejman-ef. Šarca.²⁶

Period nakon Drugog svjetskog rata jedan je od najtežih kad je riječ o učenju Kur'ana napamet u Bosni i Hercegovini, ali i islamu i muslimanima općenito, kada je došlo do zatvaranja mnogih medresa, islamskih škola, mekteba, džamija, što rezultira distanciranjem od vjere i od Kur'ana, a što je imalo za posljednicu naglo smanjenje broja hafiza u Bosni i Hercegovini kao i interesenata za hifzom,²⁷ te nastaje vakum-prostor po pitanju hifza, do te mjere,

23 Vidi: Salih Halilović, Tradicija učenja Kur'ana napamet u BiH od 1878. do danas, Novi Muallim br. 80, Sarajevo, 2019, str. 33.

24 Vidi: Ibid.

25 Vidi: Ibid.

26 Vidi: Mehmed Handžić, Pamćenje Kur'ana napamet, hafizi u Sarajevu od 1878. do danas, El-Hidaje Ilmija, Nova tiskara, Sarajevo, 1943, str. 6–16.

27 Vidi: Salih Halilović, Tradicija učenja Kur'ana napamet u BiH od 1878. do danas, Novi Muallim br. 80, Sarajevo, 2019, str. 35.

kako to ističe hfz. Sinanudin Sokolović, da krajem šeste decenije prošlog stoljeća cijela istočna Bosna nije imala nijednog hafiza, a Hercegovina je imala samo jednoga (hfz. Smail-ef. Serdarević – šerijatski sudija u penziji), te da je u mnogim drugim mjestima širom Bosne situacija bila gotovo ista, a bila je prava rijetkost čuti da neko uči hifz.²⁸ Razumijevajući pomenutu problematiku rahmetli h. hafiz Halid Hadžimulić ističe: “Poslije rata, u ovih minulih trideset godina proučeno je u Sarajevu deset hafiskih dova. Prosječno, svake tri godine po jedna nova. Dakle, svake treće godine, ovaj časni naziv stekao je samo jedan čovjek. Deset hafiza za trideset godina! A za tih istih trideset godina nestalo je oko dvadeset sarajevskih hafiza, i to standardnih, prvoklasnih, sa lijepim mekama, koji su bili aktivni i učili mukabele. Niko te istaknute hafize nije mogao dostojno zamijeniti. Ovaj bilans rječito nam govori i pokazuje, na kolikom smo gubitku, na tom zapuštenom polju, na području hifza.”²⁹

Nakon pomenutih problema po pitanju hifza, dolazi svjetlo na kraju tunela za hifz i hafize. To svjetlo se pali davne 1965. godine kada hafiz Kamil Silajdžić, hfz. Sinanudin-ef. Sokolović i hfz. Ibrahim-ef. Trebinjac, uz podršku tadašnjeg direktora Gazi Husrev-begove medrese Muhameda Hazima Tulića, osnivaju sekciju za učenje Kur’ana napamet (hifz),³⁰ za koju hafiz Traljić kaže da je bitan faktor preporoda hifza među muslimanskom omladinom u tom vremenu, koja doživljava ozračje prelaskom Medrese u zgradu kod Begove džamije jer se sve više učenika odlučivalo za učenje Kur’ana napamet. Uspjeh rada ove sekcije vrlo se brzo mogao vidjeti kroz broj hafiza koji su uspješno polagali hifz pred Komisijom za hifz. Primjera radi, u 1986. godini hifz je završilo osam učenika, odnosno svršenika medrese.³¹ Tada se osniva i fond za potpomaganje

28 Vidi v.: Sinanudin Sokolović, “Ešrafu ummeti hameletul-Kur’an, Novi pri-raštaj hafiza u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu”, Glasnik VIS-a, XXXI/1968, br. 9–10, str. 416–419.

29 Vidi: Halid Hadžimulić “O hifzu”, Glasnik, sign. 11/83, godište XLVI, br. 1–2, str. 171.

30 Vidi: Mensur Malkić, Hafiz Ćamil Silajdžić, život i djelo, IK Tugra, Sarajevo, 2014, str. 84.

31 Vidi: Mahmud Traljić, “Hifz i njegovanje hifza kod nas”, Islamska misao, sign. 797/89, godište XI, br. 125, str. 10.

učenika koji su se odlučili na učenje hifza,³² koji je imao izuzetan učinak na polju promocije hifza. Koliku je ulogu sekcija hifza imala na polju promocije hifza pokazuje i činjenica da se iz godine u godinu broj hafiza značajno povećavao.

Ako analiziramo stanje na polju hifza u zadnjih 150 godina zasigurno možemo govoriti o hifzu prije Prvog svjetskog rata i poslije njega, prije Drugog svjetskog rata i poslije njega te o hifzu prije i poslije genocida nad Bošnjacima devedesetih godina. Nakon genocida u BiH, koji je, zasigurno, imao učinka na polju buđenja muslimana u BiH, dolazi do buđenja i na polju hifza.

Tako hafiz Halilović ističe da je „posljednjih petnaestak godina zasigurno zlatno doba hifza u Bosni i Hercegovini. Činjenice govore tome u prilog.“³³ U knjizi rahmetli hafiza dr. Fadil-ef. Fazlića *Hafizi u Bosni i Hercegovini u posljednjih 150 godina*, autor je došao do podataka da je 961 hafiz živio unazad 150 godina na teritoriji Bosne i Hercegovine (uključujući hafize prepisivače i hafize koji su živjeli u nešto ranijem periodu, a koji se nalaze u *Ljetopisu* M. M. Bašeskije). Od toga je 906 ili 94,28% muškaraca i 55 ili 5,72% žena. U prosjeku, hifz je u navedenom periodu završavalo šest hafiza godišnje.³⁴ On posebno ističe posljednje dvije decenije, tj. period od 1. januara 1986. godine do 1. jula 2006. godine, kada je u Bosni i Hercegovini hifz završilo 139 hafiza.³⁵ Prema zvaničnim podacima IZ-a u Bosni i Hercegovini, pred Komisijom Rijaseta IZ-a u periodu od 2001. do kraja 2018. godine hifz je uspješno položilo 328 hafiza, ili u prosjeku 18,22 nova hafiza godišnje. Ako samo uzmemo prosjek posljednjih sedam godina, tačnije od 2012. do kraja 2018. godine, dolazimo do fascinantnog broja od preko 27 novih hafiza godišnje. Ovi podaci jasno govore o tome da hifz u Bosni i Hercegovini prolazi kroz zlatno doba otkad je islam došao u naše krajeve i otkad se Kur'an uči

32 Vidi: Mensur Malkić, Hafiz Ćamil Silajdžić, život i djelo, IK Tugra, Sarajevo, 2014, str. 84.

33 Vidi: Salih Halilović, Tradicija učenja Kur'ana napamet u BiH od 1878. do danas, Novi Muallim br. 80, Sarajevo, 2019, str. 36.

34 Vidi: Fadil Fazlić, Hafizi u Bosni i Hercegovini u posljednjih 150 godina, Fakultet islamskih nauka, El-Kalem, Sarajevo, 2006, str. 356.

35 Vidi: Salih Halilović, Tradicija učenja Kur'ana napamet u BiH od 1878. do danas, Novi Muallim br. 80, Sarajevo, 2019, str. 36.

napamet na ovim prostorima.³⁶ Posebno treba istaći 2019. godinu koja je zasigurno najuspješnija godina po pitanju hifza u Bosni i Hercegovini od kada je islam došao u ove krajeve, u kojoj je hifz pred Komisijom Rijaseta IZ-a uspješno položio 41 hafiz, što predstavlja značajan rast u odnosu na 2015. godinu koja je bila najuspješnija s ukupno 30 novih hafiza.³⁷ Na osnovu iznesenih zvaničnih podataka možemo zaključiti da Islamska zajednica u BiH ulaže velike napore na polju popularizacije hifza posljednjih godina te da je hifz u BiH u velikoj ekspanziji, posebno u posljednjih 20 godina. Značajnu ulogu u porastu pomenutih procenata ima institucionalno djelovanje, poput Komisije za polaganje hifza. Ono što je u institucionalnom smislu važno za ove prostore jeste da je svaki kandidat prije sticanja zvanja hafiza morao cijeli Kur'an proučiti pred nadležnom komisijom koju bi imenovao Rijaset ili Starješinstvo Islamske zajednice, kako se prije zvalo. Tako je polaganje hifza regulisano i u nekim drugim islamskim zemljama, dok u nekim proces sticanja titule hafiza završava dodjelom idžazetname od šejha pred kojim se učio Kur'an.³⁸ U našim krajevima, osim komisije koja je institucionalno imenovana, Rijaset je donio i službeni protokol o dodjeli diplome o završenom hifzu, regulišući njime sami protokol dodjele diplome.³⁹

Programi Islamske zajednice u BiH na polju popularizacije hifza u BiH u posljednjih dvadeset godina

Vjera islam nudi smjernice čovječanstvu za djelovanje u svim aspektima života, obavezuje muslimana na dužnosti spram samog sebe, članova svoje porodice, rodbine, komšija – bližnjih i daljnjih, a potom i cijele Zajednice u kojoj živi,⁴⁰ pa i na polju memoriranja Kur'ana. Prema islamskome učenju koje ima svoj izvor u Kur'anu i primjerima iz prakse blagoslovljenog Poslanika, muslimani su

³⁶ Vidi: Ibid., str. 36.

³⁷ Vidi: Ibid., str. 37.

³⁸ Vidi: Merim Đulović, O hifzu-učenju Kur'ana napamet, preuzeto sa www.imam.ba (Pogledano: 12. 3. 2020)

³⁹ Vidi: Ibid

⁴⁰ Vidi u: Esmir Halilović, Važnost socijalnih učenja islama, Zbornik radova Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici br. 10/2012, str. 176.

dužni poštovati i podržavati svaki ljudski život, cijeniti potencijal svakog pojedinca, s posebnim osvrtom na polju memoriranja Kur'ana, a najveća odgovornost je na Zajednici muslimana.

Slijedeći primjer poslanika Muhammeda, alejhi selam, Islamska zajednica u BiH dala je veliki doprinos na polju popularizacije hifza, s posebnim osvrtom na period posljednjih dvadeset godina, u svakom pogledu kroz svoje djelovanje hafizima (osobama koje su memorirale Kur'an ili su na tome putu). Islamska zajednica je ostvarila saradnju s mnogim institucijama koje se tiču rada na polju hifza (memoriranja Kur'ana), odnosno s osobama koje su memorirale Kur'an ili su na tome putu. Aktivno je učestvovala u brojnim projektima i aktivnostima koje unapređuju stanje muslimana na polju hifza, popularizaciji hifza, a posebnu pažnju posvećuje podršci obrazovanju i stipendiranju učenika i studenata koji su svoj put usmjerili na polje hifza. Međutim, kroz temeljne reforme i jačanje ekonomske baze Islamske zajednice podrška bi bila veća, ojačali bi se fondovi za realizaciju brojnih programa,⁴¹ a samim time i fondovi za projekte koji se realiziraju prema osobama koje se odluče memorirati Kur'an, odnosno fondovi koji bi bili usmjereni ka popularizaciji hifza u BiH. No, Zajednica je ostvarila, i ostvaruje, saradnju s brojnim muslimanskim vjerskim institucijama, domaćim i stranim,⁴² a posebno s institucijama koje su orjentirane prema posebnoj kategoriji ljudi, a to su osobe koje su ili će memorirati Kur'an.

Islamska zajednica kontinuirano provodi različite aktivnosti koje imaju za cilj popularizirati hifz u BiH, a posebno se ističu aktivnosti koje su realizirane u posljednjih dvadeset godina. Pred podsticanja muslimana, kroz razne vidove djelovanja,⁴³ da u

41 Vidi: Samir Beglerović, Islamska zajednica pred izazovom nužnosti i transformacije institucija: potreba za sržnim izmjenama ustava, Glasnik, Rijaset islamske zajednice u BiH, Vol. LXXIV, br. 3-4, mart-april, Sarajevo, 2012, str.288.

42 Vidi: Vidi: Samir Beglerović, Izazov uspona globalnog neoislamokapitalizma za muslimane savremene Bosne, Pregled Časopis za društvena istraživanja, 2/2013, str. 62.

43 Islamska zajednica u BiH kroz razne vidove svog djelovanja podstiče muslimane na socijalno učenje islama, te djeluje na polju popularizacije hifza, kroz hutbe, dersove, vazove, mektebe, medrese, Fakultet islamskih nauka, islamske pedagoške fakultete, te praktičnim primjerom pokazuje solidar-

svom životu primijene načela socijalnog učenja islama, promocije univerzalno-pozitivnih vrijednosti, pa i promocije memoriranja Kur'ana (hifz), Islamska zajednica stavlja svoju infrastrukturu na raspolaganje muslimanima kako bi se realizirali mnogi projekti koji se tiču pomoći osobama koje su na putu hifza te na takav način pokazuje solidarnost baziranu na kur'anskim principima⁴⁴ i preporukama blagoslovljenog Poslanika.⁴⁵ Još jedan veoma važan segment solidarnosti muslimanske zajednice je potpomaganje u širenju i dostavi Allahove vjere ljudima, Časnog Kur'ana⁴⁶ i prakse Poslanika⁴⁷, a posebno onima koji su na putu hifza.⁴⁸

Odnos Islamske zajednice prema osobama koje su na putu hifza-memoriranju Kur'ana, odnosno prema popularizaciji hifza u BiH zasniva se na brojnim projektima, shodno intelektualnim i ekonomskim mogućnostima. Islamska zajednica je do sada realizirala mnogo projekata koji se tiču promocije hifza na prostoru BiH i šire. Kao što je navedeno, brojne su aktivnosti koje je Islamska zajednica realizirala na polju popularizacije hifza, s posebnim osvrtom u posljednjih dvadeset godina. Zbog obimnosti rada, samo neke od njih ćemo navesti:

1. Jedan od najznačajnijih projekata jeste realizacija projekta prevođenja Kur'ana na Brailleovo pismo,⁴⁹ koje je u mnogome po-

nost i provodi socijalnu pravdu, promoviše vrijednosti poput memoriranja Kur'ana, i u tome sudjeluju svi organi Islamske zajednice, od džemata do Rijaseta, od imama do najvećeg autoriteta Islamske zajednice Reisul-uleme.

- 44 Oni koji imanja svoja troše na Allahovom putu liče na onoga koji posije zrno iz kojeg nikne sedam klasova i u svakom klasu po stotinu zrna. - A Allah će onome kome hoće dati i više; Allah je neizmjerljivo dobar i sve zna. (Vidi: Kur'an, 2:261).
- 45 Vidi: Damir Babajić, Teologija praktičnog djelovanja muslimana i utjecaj religioznosti na kvalitet brige roditelja prema djeci sa invaliditetom, Magistarski rad odbranjen na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu 2015, str. 70-71.
- 46 Vidi: "Ovaj Kur'an je putokaz ljudima i uputstvo i milost onima koji čvrsto vjeruju." (Vidi: Kur'an, 45:20); A Mi smo Kur'an učinili dostupnim za pouku, pa ima li ikoga ko bi pouku primio?" (Vidi: Kur'an, 54:32).
- 47 Usp.: Jusuf El-Kardavi, Razumijevanje sunneta, Bemust, Sarajevo, 2001.
- 48 Misli se na one osobe koje su počele da uče hifz.
- 49 Prijevod Kur'ana na Brailleovu pismu tek odnedavno postoji na bosanskom jeziku. Do sada je na Brailleovu pismu u dva navrata štampan prijevod Kur'ana

mogao osobama s posebnim potrebama da nauče Kur'an napamet, odnosno da memoriraju Kur'an. Cilj ovakvih projekata jeste da djeca i mlade osobe s posebnim potrebama i njihove porodice žive u Zajednici koja ih prihvata i uvažava te u kojoj mogu ostvariti svoje potencijale,⁵⁰ pa i na polju memoriranja Kur'ana.

2. Imajući na umu navedeno, profesori s Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu nude rješenje za rješavanje problema, olakšavanja na putu hifza, u odnosu Zajednica - osobe koje su na putu memoriranja Kur'ana, te osnivaju Centar za Kur'an i sunnet,⁵¹ što u mnogome olakšava hafizima i doprinosi poboljšanju kvalitete života u Zajednici na polju hifza.

3. Rijaset Islamske zajednice u BiH je usvojio Nastavni plan i program za predmet Kiraet za sve medrese, a koji, kroz redovnu i dodatnu (izbornu) nastavu, tematizira programe promocije hifza kroz medrese. Također, i na visokoškolskim ustanovama pod krovom Rijasetu IZ-a u BiH, po istom principu, realiziraju se programi koji tematiziraju popularizaciju hifza u BiH.⁵²

4. Muftijstva koja djeluju u sastavu Rijasetu IZ-a u BiH imaju organizirane škole Kur'ana koje su dale svoj doprinos

Besima Korkuta na bosanski jezik. Prvi put je izvršeno štampanje u 30 primjeraka 2001. godine, s tim da je ovaj projekt novčano pomogao ISESKO, dok je drugi put prijevod Kur'ana na Brailleovu pismu izašao 2011, pod pokroviteljstvom ambasade Kraljevine Saudijske Arabije. Biblioteka za slijepe i slabovidne osobe u Bosni i Hercegovini uspješno je završila projekt "Proizvodnja Kur'ana Časnog", prijevod Besima Korkuta na Brailleovu pismu u nakladi od 200 primjeraka. Cjelokupni spomenuti projekt podržala je Islamska zajednica Bosne i Hercegovine. Vidi: Orhan Jašić, Zuhdija Hasanović: Slijepe u islamu, JAHR vol. 4, no. 7, 2013, str. 399-400; http://www.rijaset.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=10712:zavren-prijevod-kurana-nabrajevo-pismo&catid=253:aktuelnostikat&Itemid=184 (Pogledano 16.10.2025. godine u 19:54:32 sati).

50 Vidi: Damir Babajić, Teologija praktičnog djelovanja muslimana i utjecaj religioznosti na kvalitet brige roditelja prema djeci sa invaliditetom, Magistarski rad odbranjen na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu 2015, str. 70-71.

51 Vidi: <https://www.ins.ba/bs/article/6407/fin-gradi-centar-za-kuran-i-sunnet-u-sarajevu> (Pogledano: 9.10.2025).

52 Vidi plan i program za predmet Kiraet u medresama Rijasetu IZ-a u BiH. Također, vidi silabuse Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu i Silabuse Islamskih pedagoških fakulteta u Zenici i Bihaću.

na polju popularizacije hifza u BiH, a posebno u posljednjih dvadeset godina.⁵³

5. Također, veliki broj medžlisa koji djeluju u sastavu Rijasetu IZ-a u BiH imaju organizirane škole Kur'ana koje su, također, dale svoj doprinos na polju popularizacije hifza u BiH, a posebno u posljednjih dvadeset godina. Tako, primjerice, Medžlis IZ-a Sarajevo, Tuzla, Brčko, Zenica, Mostar, Žepče, Zavidovići, Kakanj, Jajce i dr.⁵⁴ imaju izuzetne uspjehe na polju škola Kur'ana. Ovaj segment djelovanja na polju popularizacije hifza u BiH je dao veliki doprinos na polju popularizacije hifza, iznjedrio veliki broj hafiza, organizirao brojne aktivnosti na polju hifza te, stoga, bit će tematiziran u posebnom odjeljku.

6. Rijaset IZ-a u BiH, u saradnji s domaćim i inostranim islamskim institucijama, svake godine organizira takmičenja u hifzu Kur'ana koja, po svojoj naravi, uzimaju oblik državnih, balkanskih, evropskih i međunarodnih takmičenja Kur'ana. Ovaj vid djelovanja doprinosi razvoju svijesti o hifzu, a samim time i na polju popularizacije hifza u BiH, koji je izražen posebno u posljednjih dvadeset godina. Smatramo važnim napomenuti i činjenicu da Rijaset, obrazovne institucije Rijasetu Islamske zajednice u BiH, islamski fakulteti, medrese te muftijstva i medžlisi, kao i škole Kur'ana, redovno organiziraju takmičenja u hifzu Kur'ana u raznim kategorijama: kategoriji hifz cijelog Kur'ana, 15 džuzeva Kur'ana, 10 džuzeva

53 Vidi: <https://www.muftiluk-tr.ba/skola-kurana.html>; <https://medzlis-sarajevo.ba/skola-hifza-muftijstva-sarajevskog-kuran-kao-duhovno-ispunjenje/>; (Pogledano: 9. 9. 2025).

54 Vidi: <https://mizzenica.ba/skola-hifza/>; <https://www.muftijstvosarajevo.ba/index.php/muftijstvo/vijesti/920-punktovi-skole-hifza-na-podrucju-miz-sarajevo>; <https://mesihat.org/skola-kurana-casnog/>; <https://www.medzlistuzla.ba/index.php/vijesti/4275-skola-kur-ana-medzlis-islamske-zajednice-tuzla>; <https://www.schoolandcollegelists.com/BA/Brcko/1670126399939012/%C5%Aokola-Kur%27ana-Med%C5%BElisa-Islamske-zajednice-Br%C4%8Dko>; <https://mizzavidovici.ba/skola-hifza/>; <http://cukmostar.org/>; <https://www.muftiluk-tr.ba/skola-kurana.html>; <https://www.preporod.info/bs/article/33267/miz-jajce-svecano-otvorena-skola-kurana-u-dzematu-divicani>; <https://www.islamskazajednica.ba/aktuelno-arhiva/12026-prva-kola-kurana-asnog-u-njemakoj>; <http://www.zsd.eu.com/blog/2014/09/15/svecano-otvorena-skola-kurana-casnog-u-frankfurtu/>; <http://www.dijaspora-sadake.com/skola-kurana-u-senegal-2/> (Pogledano: 5.10.2025).

Kur'ana, 5 džuzeva Kur'ana, tilaveta (lijepom učenju Kur'ana) itd.⁵⁵ O pomenutoj aktivnosti, takmičenje u hifzu Kur'ana, a koja je od izuzetne važnosti na polju popularizacije hifza bit će riječi u posebnom odjeljku.

7. Islamska zajednica u BiH je na polju popularizacije hifza realizirala i aktivnosti poput seminara o hifzu, a koji su od izuzetne važnosti na polju popularizacije hifza.⁵⁶

8. Islamska zajednica realizira i druge programe na polju popularizacije hifza, primjerice kroz seminare za muhaffize, one koji vode i podučavaju nove hafize. Jedan od takvih seminara održan je za muhaffize škole hifza Muftijstva sarajevskog, s ciljem bolje saradnje muhaffiza, kao i kvalitetnijeg rada i dodatne edukacije za muhaffize. Također, i ostala muftijstva su organizirali stručne seminare za muhafize, poput Tuzlanskog, Banjalučkog, Zeničkog, Travničkog, na kojem su učešće kao predavači uzeli profesori kirata na islamskim fakultetima u BiH.⁵⁷ O pomenutim aktivnostima, seminarima, njihovoj važnosti na polju popularizacije hifza u BiH, bit će riječi u posebnom odjeljku.

9. Jedan od izuzetno važnih segmenata na polju popularizacije hifza koji realizira Islamska zajednica u BiH jeste i osnivanje Komisije za polaganje hifza Rijaseta Islamske zajednice u BiH. Komisiju čine eminentni stručnjaci, profesori, hafizi koji redovno održavaju seminare i sastanke, a jedan od posljednjih je održan u maju 2022. godine, na kojem su istaknuti stručnjaci govorili na temu hifza te na takav način popularizirali hifz u BiH. Na pomenutom konsultativnom sastanku uvaženi profesor FIN-a kurra hafiz dr. Dževad Šošić održao je predavanje na temu „Historijska retrospektiva učenja Kur'ana napamet s posebnim akcentom na rad Komisije Rijaseta za polaganje hifza“ te istakao važnost pomenute komisije koja je od izuzetne važnosti na polju popularizacije hifza u BiH.⁵⁸

55 Vidi: Primjerice: <https://www.islamskazajednica.ba/vijesti/aktuelno/28070-u-sarajevu-odrzano-14-takmicenje-u-hifzu-kur-ana> (Pogledano: 10. 1.2025).

56 Vidi: Ibid.

57 Vidi: <https://www.preporod.info/bs/article/20148/travnik-strucni-seminar-za-muallime-i-muhaffize-skole-kurana> (Pogledano: 11. 1.2025).

58 Vidi: <https://www.preporod.info/bs/article/31125/odrzan-konsultativni-sastanak-clanova-komisije-za-polaganje-hifza> (Pogledano: 16. 1. 2025).

10. Pri Vjersko-prosvjetnoj službi Rijaseta angažovana je stručna osoba, odnosno stručni saradnik koji radi na afirmaciji hifza, njegovoj popularizaciji te organizira sve poslove, prati sve projekte Zajednice na polju hifza.

11. Rijaset Islamske zajednice je u vremenu pandemije organizirao učenje Kur'ana napamet online. Također, angažovani su hafizi škole Kur'ana koji će pratiti rad na daljinu na polju hifza. Jedan od brojnih primjera jeste aktivnost Odjela za brak i porodicu medžlisa Islamske zajednice Muftiluka zeničkog, pod nazivom "Online učenje hifza sure Et-Tahrim, sure Er-Rahman...", a u projektu je učestvovalo šest medžlisa Muftijstva zeničkog i Islamski pedagoški fakultet u Zenici.⁵⁹

12. Islamska zajednica u BiH, kroz „Svjetsko vijeće za učenje Kur'ana“, daje veliki doprinos na polju popularizacije hifza. Svjetsko vijeće za učenje Kur'ana formirano je 2010. godine s ciljem poboljšanja kur'anskog obrazovanja i povezivanja "nacije Kur'ana" koja na Božiju Objavu gleda kao na Ustav svojega života. Vijeće je formirano na Prvoj svjetskoj konferenciji o poučavanju i učenju Kur'ana, Konferenciji koja se održala u Džeddi, od 5. do 8. juna 2010. godine, pod pokroviteljstvom kralja Abdullaha bin Abdul Aziza Al-Sauda. Na Konferenciji je učešće uzelo preko 150 hafiza, mudžaza, kurra hafiza i šejhova Kur'ana iz cijelog svijeta, među kojima je glavni zagrebački imam kurra hafiz mr.sc Aziz Alili,⁶⁰ što je veliki značaj za popularizaciju hifza u BiH.

13. Također, Islamska zajednica kroz saradnju sa mnogobrojnim institucijama doprinosi razvoju svijesti o hifzu u BiH, a samim time i njenoj popularizaciji. Jedna od takvih aktivnosti je potpisivanje sporazuma o saradnji između Rabite i Islamske zajednice u BiH. Reisu-l-ulema Islamske zajednice u BiH dr. Husein ef. Kavazović i generalni sekretar Lige muslimanskog svijeta (Rabita) dr. Abdullah Et-Turki su 2015. godine u sjedištu Rabite u Mekki potpisali "Sporazum o saradnji" između Lige muslimanskog svijeta i Islamske

59 Vidi: <https://www.preporod.info/bs/article/31353/realiziran-projekat-online-ucenje-hifza-sure-et-tahrim> (Pogledano: 12. 9. 2025).

60 Vidi: <https://www.islamskazajednica.ba/aktuelno-arhiva/9049-formirano-svjetsko-vijee-za-uenje-kurana> (Pogledano: 11.01.2025.).

zajednice u Bosni i Hercegovini. Sporazumom koji je potpisan, između ostalog, predviđena je saradnja u mnogim oblastima, a između brojnih oblasti nalazi se i „briga o Časnom Ku'ranu i čistom vjerovjesnikovom sunnetu, kroz podučavanje, hifz i publiciranje, te organiziranje takmičenja hifza i tedžvida Časnog Kur'ana kao i takmičenja iz vjerovjesnikovog sunneta.“ Ovim sporazumom dato je na važnosti popularizacije hifza u BiH.⁶¹

14. Pod plaštom Islamske zajednice osnovan je Centar za Kur'an i sunnet, koji su svojim djelovanjem usmjereni na rad na polju hifza i njene popularizacije.

15. Jedna od aktivnosti na polju popularizacije hifza u programima Islamske zajednice u BiH jeste i izložba Kur'ana, koja doprinosi razvoju svijesti o hifzu i njegovoj popularizaciji. Tako je u aprilu 2019. godine, u Studentskom centru IZ-a u BiH održana izložba fotografija "Kur'an i Hifz u Africi."⁶²

16. Islamska zajednica u BiH je na polju popularizacije hifza realizirala i aktivnosti poput okruglih stolova o hifzu. Jedan od pomenutih aktivnosti, odnosno okruglih stolova održan je u okviru IV takmičenja u hifzu Kur'ani-kerima u Bosni i Hercegovini, kojeg su organizirali Vjerskoprosvjetna služba Rijaseta Islamske zajednice i Svjetska organizacija za hifz Kur'ani-kerima iz Džedde, na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu pod nazivom "Učenje Kur'ana i hifz u Bosni i Hercegovini."⁶³ Također, u organizaciji Medžlisa IZ-a Klesija, Muftijstvo tuzlansko, održan je okrugli sto na temu "Čitanje i razumijevanje Kur'ana"⁶⁴ a koji imaju za cilj popularizaciju hifza u BiH.

17. Jedan od važnih segmenata na polju popularizacije hifza jeste stimulacija kroz zapošljavanje hafiza kao i stimulacija kroz

61 Vidi: <https://www.islamskazajednica.ba/vijesti/aktuelno/21625-u-mekki-potpisan-sporazum-o-saradnji-između-rabite-i-islamske-zajednice> (Pogledano: 17.01.2025.).

62 Vidi: <https://news.ius.edu.ba/bs/vijesti/izlozba-fotografija-kuran-i-hifz-u-africi> (Pogledano: 11.01.2025.).

63 Vidi: <https://www.islamskazajednica.ba/aktuelno-arhiva/3439-potrebno-definirati-ciljeve-hifza-i-moralni-lik-hafiza> (Pogledano: 11.01.2025.).

64 Vidi: <http://www.ntv.ba/odrzan-okrugli-sto-na-temu-citanje-i-razumijevanje-kurana/> (Pogledano: 17.01.2025.).

materijalno-pravni status istih. Zapošljavanje hafiza u strukturama Islamske zajednice je još jedan vid njenoga djelovanja prema hifzu, cijenjenju institucije hifza, u cilju obezbjeđivanja ljudskog dostojanstva i socijalne sigurnosti hafiza i njihovih porodica.

18. Brojne su druge aktivnosti koje realizira Islamska zajednica u BiH na polju popularizacije hifza poput: takmičenja u hifzu pripadnika OS, promocije knjiga o hifzu, promocije hafiza pojedinih sura, prigodni programi povodom hifza Kur'ana, organizacije ekskurzija za hafize, stipendiranje hafiza i sl.

Na osnovu provedenog istraživanja na nivou Rijaseta IZ-a u BiH, što uključuje i mešihate izvan granica BiH, došlo se do saznanja da IZ-a u BiH realizuje veliki broj projekata koji se tiču popularizacije hifza.⁶⁵ Pored navedenih projekata brojni su i drugi ali zbog obimnosti rada nismo u mogućnosti da svaki ponaosob elaboriramo.

Na polju popularizacije hifza, kako smo to već naglasili u prethodnom tekstu, veoma značajnu ulogu imaju projekti koje realiziraju škole Kur'ana Islamske zajednice u BiH, o čemu će detaljnije biti govora u sljedećem odjeljku.

Škole Kur'ana u Bosni i Hercegovini

U ovom odjeljku osvrnuli bismo se na škole Kur'ana u BiH i njihovoj ulozi na polju popularizacije hifza. Nakon osnivanja prve sekcije hifza u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu, davne 1965. godine, te podizanjem medresa nakon genocida nad Bošnjacima devedesetih godina, u svim medresama se osnivaju sekcije za hifz, učenje Kur'ana napamet. Osnivanjem sekcija hifz doživljava svoju ekspanziju. U novije vrijeme, unutar predmeta Kiraet, u medresama se uvodi dodatna nastava na kojoj se radi na polju hifza, što dodatno pospješuje popularizaciju hifza kroz medrese.⁶⁶ Također, i nastavni planovi i programi obrazovnih institucija Islamske za-

⁶⁵ Za potrebe ovog dijela rada obavljani su razgovori sa predstavnicima ureda za vjerska pitanja, te ukazano im je na značaj ovog dijela rada "Popularizacije hifza, odnosa Zajednice prema hifzu". Interno istraživanje.

⁶⁶ Pogledati planove i programe iz predmeta Kiraet u medresama Rijasetu Islamske zajednice u BiH.

jednice u BiH, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, kao i Islamski pedagoški fakulteti u Zenici i Bihaću, usmjereni su na polju pospješivanja popularizacije hifza. Na katedrama za Kur'an, kiraet, uvedeni su izborni predmeti koji upravo rade na popularizaciji hifza.⁶⁷

Pored sekcija za učenje hifza, kao bitnog faktora preporoda hifza među muslimanskom omladinom u teškom vremenu, koja doprinosi razvoju svijesti o učenju Kur'ana napamet, osnivaju se, u novije vrijeme, i škole Kur'ana. One su postojale od dolaska islama na prostore BiH, ali nikada nisu institucionalizirane, dok su danas škole institucionalizirane, da li samostalno ili kroz institucije Zajednice. Na tom polju, također, vršili smo određena istraživanja.

Tokom izrade rada realizovana su i određena istraživanja na polju škola Kur'ana u BiH⁶⁸ i njihovoj ulozi na polju popularizacije hifza u BiH, a sve s ciljem da se predmet istraživanja približi ciljanoj grupi. Svrha ovog dijela rada bila je utvrditi koliko škole Kur'ana u BiH doprinose popularizaciji predmetnog fenomena u BiH u zadnjih 20 godina. Dobiveni podaci ovog dijela istraživanja mogu poslužiti stručnjacima iz područja kur'anskih znanosti.

Za ovaj dio rada istraživali smo sve medžlise na području Rijaseta Islamske zajednice u BiH, na osnovu upitnika o hifzu i njegovoj popularizaciji u BiH koji smo sami osmislili. Upitnik je sastavljen od osam pitanja koja obuhvataju analizu škole hifza i

67 Pogledati silabuse iz predmeta na katedri za Kur'an, kiraet: Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu, Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici, Islamskog pedagoškog fakulteta u Bihaću.

68 Vidi: <https://mizzenica.ba/skola-hifza/>; <https://www.muftijstvozarajevo.ba/index.php/muftijstvo/vijesti/920-punktovi-skole-hifza-na-podrucju-miz-sarajevo>; <https://mesihat.org/skola-kurana-casnog/>; <https://www.medzlistuzla.ba/index.php/vijesti/4275-skola-kur-ana-medzliisa-islamske-zajednice-tuzla>; <https://www.schoolandcollegelisting.com/BA/Brcko/1670126399939012/%C5%Aokola-Kur%27ana-Med%C5%BElisa-Islamske-zajednice-Br%C4%8Dko>; <https://mizzavidovici.ba/skola-hifza/>; <http://cukmostar.org/>; <https://www.muftilik-tr.ba/skola-kurana.html>; <https://www.preporod.info/bs/article/33267/miz-jajce-svecano-otvorena-skola-kurana-u-dzematu-divicani>; <https://www.islamskazajednica.ba/aktuelno-arhiva/12026-prva-kola-kurana-asnog-u-njemakoj>; <http://www.zsd.eu.com/blog/2014/09/15/svecano-otvorena-skola-kurana-casnog-u-frankfurtu/>; <http://www.dijaspora-sadake.com/skola-kurana-u-senegal-u-2/> (Pogedano: 5.10.2022).

njihovih aktivnosti, od motivacije, organiziranja okruglih stolova do svjetskih takmičenja.⁶⁹ Ovaj dio istraživanja imalo je za cilj istražiti koliko postoji škola Kur'ana u BiH, a koje djeluju u okviru Zajednice, te koliko su one doprinijele popularizaciji hifza u BiH u zadnjih 20 godina. Kako bismo došli do cilja, ukazala se potreba da se vrši terensko istraživanje. Prilikom izrade rada, zarad istraživanja, posjetili smo muftijstva u BiH te veliki broj medžlisa, kao i neke od škola Kur'ana. Također, upitnik o školama Kur'ana i popularizaciji hifza slali smo i putem email-pošte te putem štampane pošte. Nakon obilaska navedenih institucija i dobijenih podataka kroz anketu od osam pitanja, a na osnovu našeg upitnika, možemo zabilježiti nekoliko zaključaka:

- Veliki broj medžlisa Rijasetu Islamske zajednice u BiH, u okviru institucije, ima školu Kur'ana (Mostar, Konjic, Kozarac, Sarajevo, Visoko, Kakanj, Kiseljak, Fojnica, Breza, Vareš, Gračanica kod Visokog, Olovo, Brčko, Banovići, Tuzla, Travnik, Novi Travnik, Bugojno, G. Vakuf, D. Vakuf, Jajce, Zenica, Žepče, Zavidovići, Tešanj, Doboj).⁷⁰
- Ukupno je 1933 polaznika škola Kur'ana pri medžlisima te zaposleno (stalno ili honorarno) 102 uposlenika.
- Također, pojedina muftijstva imaju razvijene škole Kur'ana.
- Škole Kur'ana su se institucionalizirale prije dvadesetak i više godina u okviru institucija Islamske zajednice u BiH, najviše kroz medžlise. Škole Kur'ana su djelovale i prije, ali su ostajale na privatnim osnovama, nisu bile institucionalizirane, a razlozi tome su turbulentna vremena za Islamsku zajednicu u BiH.
- Škole Kur'ana su doprinijele popularizaciji hifza, a posebno u zadnjih 20 godina, na prostoru BiH.

69 Za potrebe predmetnog rada osmišljen je „Upitnik o školama Kur'ana u BiH te njihovoj ulozi u popularizaciji hifza posljednjih 20 godina u BiH“. Upitnik i istraživanje je internog karaktera, između ostalog korišteno za pisanje ovog dijela rada.

70 Podaci preuzeti iz arhive Rijasetu IZ-a u BiH.

- Veliki broj hafiza je proizašao iz škola Kur'ana (primjerice u Zavidovićima 21 hafiz, u Zenici 16 hafiza itd.).⁷¹
- Pored velikog broja hafiza, škole Kur'ana organiziraju i veliki broj drugih aktivnosti koje doprinose razvoju svijesti o hifzu te, samim time, i popularizaciji hifza.
- Iz škola Kur'ana hafizi su uzimali učešća na svjetskim takmičenjima iz učenja Kur'ana napamet, što je u velikoj mjeri doprinijelo popularizaciji hifza u BiH.
- Škole Kur'ana imaju i svoje podsekcije u džematima,⁷² što govori u prilog zainteresiranosti za hifz Kur'ana, a što opet ukazuje na činjenicu da same škole Kur'ana doprinose popularizaciji hifza.
- Škole Kur'ana imaju svoje planove i programe koje je usvojila Islamska zajednica u BiH.
- Kroz svoj rad ostvaruju izuzetne rezultate.
- Kandidati polaznici škola Kur'ana nakon završetka hifza pred mentorom, polažu ispit pred Komisijom za polaganje hifza Rijasetu Islamske zajednice u BiH.
- Škole Kur'ana kroz svoj rad motivišu polaznike škole na jedan od načina: stipendije, pomoć, edukativne ekskurzije, nagrade, takmičenja...

U okviru podizanja svijesti o hifzu i njenoj popularizaciji na području BiH i šire, poput škola Kur'ana, veliku ulogu ima i Fondacija hifza Časnog Kur'ana te popularizacija hifza u medresama, na Fakultetu islamskih nauka i islamskim pedagoškim fakultetima, popularizacija hifza i izučavanja Kur'ana kroz džamije, o čemu ćemo pisati u jednom od narednih brojeva.

71 Za potrebe predmetnog rada osmišljen je „Upitnik o školama Kur'ana u BiH te njihovoj ulozi u popularizaciji hifza posljednjih 20 godina u BiH“. Upitnik i istraživanje je internog karaktera, između ostalog korišteno za pisanje ovog dijela rada. Kroz istraživanje podaci dobiveni od strane Medžlis IZ-a Zavidovići i Zenica.

72 Vidi: <https://www.preporod.info/bs/article/33267/miz-jajce-svecano-otvorena-skola-kurana-u-dzematu-divicani> (Pogledano: 12.10.2025).

Zaključak

Na osnovu istraživanja o temi popularizacije hifza u našoj zemlji u zadnjih dvadeset godina možemo donijeti nekoliko zaključaka:

Kur'ani-Kerim se kroz povijest ljudskog postojanja, od objavljivanja do danas, njegovao i čuvao na dva načina: pismeno (pisanjem) i usmeno, odnosno memoriranjem (hifz).

Učenje Kur'ana napamet na prostorima koje nastanjuju (ili su nastanjivali) bosanskohercegovački muslimani bilo je zastupljeno još od dolaska islama. Kur'an se, dakle, na prostorima Bosne i Hercegovine uči napamet već više od pet stoljeća. Možemo slobodno reći da je tradicija učenja Kur'ana napamet kod bosanskohercegovačkih muslimana izuzetno zastupljena, imajući u vidu činjenicu da su Bošnjaci malobrojan narod i da im arapski jezik nije maternji, što je, naravno, otežavajuća okolnost.

Islamska zajednica u BiH kontinuirano provodi brojne aktivnosti koje imaju za cilj popularizirati hifz u BiH, a posebno se ističu aktivnosti koje su realizirane u posljednjih dvadeset godina. Jedna od tih aktivnosti koja doprinosi razvoju svijesti o učenju Kur'ana napamet jesu škole Kur'ana. One su postojale od dolaska islama na prostore BiH, ali nikada nisu institucionalizirane, što nije slučaj danas. One su danas institucionalizirane, da li samostalno ili kroz institucije Zajednice.

Značajnu ulogu na polju popularizacije hifza ima i Komisija za polaganje hifza koja djeluje pri Rijasetu IZ-a u BiH. Ono što je u institucionalnom smislu važno za ove prostore jeste da je svaki kandidat prije sticanja zvanja hafiza morao cijeli Kur'an proučiti pred nadležnom komisijom koju bi imenovao Rijaset ili Starješinstvo Islamske zajednice, kako se prije zvalo.

Svakako, još jedan od vidova popularizacije hifza jeste pisana riječ o njegovom značaju. Islamska zajednica u BiH dala je veliki doprinos na polju popularizacije hifza u posljednjih dvadeset godina kroz vlastite izdavačke djelatnosti, primjerice El-Kalem, Glasnik, Preporod, Muallim, izdavajući publikacije o značaju hifza, hifzu Kur'ana i dr. te kroz naučne radove.

Literatura

- Abdullah el-Mulhima, *Ostvari svoj san da postaneš hafiz!*, Bookline, Sarajevo, 2007.
- Abdul-Aziz Drkić, „Rukopisi Džezzerije u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu“, *Anali GHB*, br. 40, Sarajevo, 2019.
- Abdulaziz Drkić, *Tedžvid: Predajni putevi Hafsovog rivajeta*, FIN, Sarajevo, 2017.
- Abdulaziz Drkić, „Učenje Kur'ana redoslijedom suprotnim rasporedu sura u Mushafu“, *Zbornik radova FIN-a*, broj 18, 2015,
- Abdulaziz Drkić, „Rukopisi Karabašijevog Tedžvida u Bosni i Hercegovini“, *Anali GHB*, br. 39, Sarajevo, 2019.
- Alen Kehić, „Vrijednosti hifza i ponašanje hafiza Kur'ana“, *Glasnik Rijaseta Islamske zajednice br.1-2*, Sarajevo, 2015.
- Amir Hodžić, „Hafizi u BiH u posljednjih 150 godina“, (prikaz knjige), *Glasnik Rijaseta IZ-a u BiH br.11-12*, Sarajevo, 2006.
- Besim Korkut, *Prijevod Kur'ana na Bosanski jezik*, Starješinstvo islamske zajednice, izdavačka djelatnost El-kalem, Sarajevo Godina: 1989.
- Ćamil Silajdžić i Ibrahim Trebinjac, *Tedžvid: Pravilno učenje Kur'ana*, El-Kalem, Sarajevo, 1999.
- Damir Babajić, *Teologija praktičnog djelovanja muslimana i utjecaj religioznosti na kvalitet brige roditelja prema djeci sa invaliditetom*, Magistarski rad odbranjen na fakultetu islamskih nauka u Sarajevu, 17. 6. 2015.
- Dokument Rijaseta IZ-a u Bosni i Hercegovini, Ured za vjerske poslove, „Spisak hafizakoji su položili ispit pred komisijom Rijaseta IZ-a u BiH“.
- Džemaludin Latić, „Širk titoizma u bošnjačkom narodu“, u: <https://www.preporod.com/index.php/sve-vijesti/drustvo/teme/item/2845-sirk-titoizma-u-bosnjackom-narodu>.
- Džemal Latić, *Jezik Kur'ana*, Biljeg, d.o.o., Sarajevo, 2012.
- Dževad Šošić, „Dijalekatske razlike među kira'etima“, *Zbornik radova FIN-a*, br. 14, Sarajevo, 2010,
- Dževad Šošić, *Tedžvid, komentar džezzerije*, El-Kalem/FIN, Sarajevo, 2019.
- Dževad Šošić, „Tefsirski aspekt kira'eta“, *Zbornik radova FIN-a*, br. 10, Sarajevo, 2005,

- Dževad Šošić, "Funkcija simbola u pravopisu medinskih mushafa", Glasnik Rijasete Islamske zajednice br. 1 – 2, El-Kalem, Sarajevo, 2005,
- Dževad Šošić, Učenje (tilavet) i promišljanje (tedebbur) Kur'ana, Glasnik Rijasete Islamske zajednice, br. 1, Sarajevo, 2013.
- Dževad Šošić, Kur'anski edeb – principi ophođenja prema Kur'anu, Glasnik Rijasete Islamske zajednice, br. 1., Sarajevo, 2014.
- Dževad Šošić, Kur'anski vird – kontinuirano učenje Kur'ana, Takvim, El-Kalem, Sarajevo, 2015.
- Dževad Šošić, Razumijevanje osnovne terminologije tedžvida, Zbornik radova IPF Zenica, Zenica, 2019.
- Dževad Šošić, *Kiraeti u tefsiru "El-Gamili Ahkami l-Quran" imama Kurtubija*, El-Kalem, Sarajevo, 2014.
- Dževad Šošić, Tedžvidske osnove Kalunovog rivajeta, Zbornik radova FIN-a br. 23, FIN, Sarajevo, 2019,
- Ebu-Abdullah Muhammed b. Ahmed El-Ensari El-Kurtubi, *TEFSIR - Sveobuhvatni tumač kur'anskih poruka*; Tom I, preveli: hfz. Zijad Dervić i Fahrudin Smailović, *Bookline*, Sarajevo, 2013.
- Ebu Hamid el-Gazali, *Ihjau ulumid-din*, Bookline, Sarajevo, 2004,
- Ebu Hamid el-Gazali, *Tajne učenja Kur'ana*, prijevod: hafiz Džemail Ibranović, Odbor Islamske zajednice Travnik, Travnik, 1997.
- Enes Ahmed Kerzun *Pristup Kur'anu*, El-Kalem, Sarajevo, 2010.
- Esmir Halilović, Važnost socijalnih učenja islama, Zbornik radova Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici br. 10/2012,
- Fadil Fazlić, *Mushaf Fadil-paše Šerifovića*, FIN, Sarajevo, 2004.
- Fadil Fazlić, *Tedžvid za studente Fakulteta islamskih nauka*, El-Kalem, Sarajevo, 1997.
- Fadil Fazlić, *Hafizi u Bosni i Hercegovini u posljednjih 150 godina*, Fakultet islamskih nauka/El-Kalem, Sarajevo, 2006.
- Fadil Fazlić, *Komparacija između Hafšovog i Weršovog kira'eta*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 1998.
- Fadil Fazlić, *Tedžvid: komparacija između Hafšovog i Weršovog kira'eta*, El-Kalem, Sarajevo, 2000.
- Halid Hadžimulić "O hifzu", Glasnik, sign. 11/83, godište XLVI, br. 1–2.
- Imam En-Newewi, *Adabi učenja Kur'ana*, El-Kalem, Sarajevo, 1998.

- Ismail Čehić, „Hifz i motivacija za učenje“, Glasnik Rijaseta Islamske zajednice br.5-6, Sarajevo, 2014.
- Izudin Džaka, „Uloga učenja hifza u savremenom dobu“, Glasnik Rijaseta IZ-a u BiH br.11-12, Sarajevo, 2001.
- Jusuf El-Kardavi, *Razumijevanje sunneta*, Bemust, Sarajevo, 2001,
- Mahmud Traljić, „Hifz i njegovanje hifza kod nas“, Islamska misao, sign. 797/89, godište XI, br. 125.
- Mehmed Handžić, *Pamćenje Kur'ana napamet, hafizi u Sarajevu od 1878. do danas*, El-Hidaje Ilmijja, Nova tiskara, Sarajevo, 1943.
- Mensur Malkić, „Življenje s Kur'an-i-Kerimom“, Takvim 2013, EL-Kalem, Sarajevo, 2012.
- Mensur Malkić, *Hafiz Čamil Silajdžić, život i djelo*, IK Tugra, Sarajevo, 2014.
- Merim Đulović, *O hifzu-učenju Kur'ana napamet*, u: www.imam.ba
- Muhammed b. Isa et-Tirmizi, *Zbirka hadisa, Elči Ibrahim-pašina medresa*, Travnik, 1999.
- Muhammed b. Ismail El-Buhari, *Sahihul-Buhari*; preveli: dr. Muharem Štulanović (i drugi), Tom III, Visoki saudijski komitet za pomoć BiH, Sarajevo, 2011.
- Nusret Kujraković, Dodatak o hafizima u Gradačcu, Modriči, Bosanskom Šamcu i Odžaku, ANALI GHB 41 (33) 2012.
- Orhan Jašić, Zuhdija Hasanović: Slijepi u islamu, JAHR vol. 4, no. 7, 2013,
- Salih Halilović, Učenje Kur'ana napamet-upute i metode, El-Kalem, Sarajevo, 2019.
- Salih Halilović, Pravila i metode učenja Kur'ana napamet (hifz), Novi Muallim br. 53, Sarajevo, 2013.
- Salih Halilović, Tradicija učenja Kur'ana napamet u BiH od 1878. do danas, Novi Muallim br. 80, Sarajevo, 2019.
- Sahih el-Buhari*, Zbirka hadisa, El-Kelimeh, Novi Pazar, 2018.
- Samir Beglerović, Islamska zajednica pred izazovom nužnosti i transformacije institucija: potreba za sržnim izmjenama ustava, Glasnik, Rijaset islamske zajednice u BiH, Vol. LXXIV, br. 3-4, mart-april, Sarajevo, 2012,
- Samir Beglerović, Izazov uspona globalnog neoislamokapitalizma za muslimane savremene Bosne, Pregled Časopis za društvena istraživanja, 2/2013,

Sinanudin Sokolović, "Ešrafu ummeti hameletul-Kur'an,
Novi priraštaj hafiza u Gazi Husrev-begovoj medresi
u Sarajevu", Glasnik VIS-a, XXXI/1968, br. 9-10,

Selman Selhanović, „Hifz: učenje Kur'ana napamet“, (prikaz
knjige), Glasnik Rijaseta IZ-a u BiH br.9-10, Sarajevo, 2004.

Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, Sarajevo, 2004.

Plan i program iz predmeta Kiraet (1-4 razreda)
u Behram-begovoj medresi u Tuzli.

Plan i program iz predmeta Kiraet na Islamskom pedagoškom
fakultetu u Zenici, Univerzitet Zenica.